

Razstavo so strokovno postavili Gorazd Makarovič, Ida Gnilšak, Janez Gregori in Janez Poklukar. Lepo in domiselno obliko ji je dal arhitekt Marjan Loboda, ki je ob arhitektu Ranku Novaku, Studiu Znak in akademskem slikarju Mišu Strmanu sodeloval pri nastanku odlične celostne podobe. Oba muzeja sta tudi založnika in lastnika

znanstvene publikacije z istim naslovom, kot ga ima razstava, izšla pa je v zbirki Publikacije Avstrijskega muzeja za etnografijo kot XXIV. zvezek s 114 slikami in enim zemljevidom ter dvojezično. Do aprila 1990 so na Dunaju v zvezi s to razstavo predvidene še številne prireditve.

DRAGO MEDVED

PISANE SLIKE NA SLOVENSKIH ČEBELNJAKIH – PRISPEVEK EVROPSKI KULTURI

prof. dr. EDI SENEGAČNIK

Znana švicarska firma Ciba-Geigy je v 15. številki svoje čebelarске publikacije »Bienenstich« (Čebelni pik) objavila v nemškem, francoskem in angleškem jeziku članek z gornjim naslovom. Njegova avtorica Ljudmila Schmid-Semrl iz slovanskega seminarja univerze v Bernu je s tem simpatičnim člankom seznanila svetovno čebelarско javnost s slovenskim narodom in njegovo kulturno zgodovino, zlasti pa z našim čebelarstvom, najbolj s panjskimi končnicami. Takole začenja:

»Pisane podobe na čebelnjakih so se pojavile v Sloveniji nekako ob koncu 18. stoletja in jih potem najdemo do začetka 20. stoletja. Kranjski čebelarji so krasili svoje lesene panje, v katerih so čebele gradile satje in zbiralе med, z ljubkimi pisanimi podobami na čelnih straneh. Cela vrsta teh ljudskih umetnin je zdaj zbrana v Prirodoslovnem muzeju v Ljubljani in v Čebelarskem muzeju v Radovljici.

»Kaj pa gledate in prodajate svoja zijala? Čebele že dobro delajo! Tako se glasi napis na nekem gorenjskem čebelnjaku iz 19. stoletja. Ja, ta pregovor dobro označuje prislovično slovensko pridnost. Marljivi Slovenci bi lahko svoj narodni grb okrasili s to marljivo živalico-čebelo.

Slovenci v severozahodnem delu Jugoslavije sodijo k trem kulturnim krogom: mediteranskemu, alpskemu in panonskemu, pri čemer je čebelarstvo v vseh treh različno izraženo. Dokazano je, da so prinesli Slovani čebelarstvo s seboj iz svoje pradomovine vzhodno od Karpatov. Še danes uporabljajo prastara slovanska izraza

»panj« in »ulj«, ki označujeta izdolbljeno drevesno deblo za najbolj preprosto obliko panja. Pozneje so se jim pridružila izdolbljena korita in polovične klade z lesenimi skulpturami. Na Gorenjskem je med leti 1820–1880 panj kranjič pripomogel, da je zacvetela posebne vrste umetnost. Začeli so namreč barvati čelne strani panjev. Ta nekoč tako priljubljena dejavnost, zdaj pa opuščena ljudska umetnost, je danes pravzaprav področje preučevanja za umetnostnega zgodovinarja, jezikoslovca, muzikologa (naslikani inštrumenti), seveda pa tudi za čebelarje in slikarje naivce v Sloveniji.

O tem kulturno-zgodovinskem pojavu pa spodobno priča čebelarски in čebelji muzej v Radovljici pri Bledu od svoje ustanovitve leta 1960. Tu lahko izvemо vse o biologiji čebele, o čebelarjenju in pridobivanju medu, o koristnosti teh žuželk v kozmetiki in farmacevtski industriji. Enkratnost tega muzeja so poslikane panjske končnice, ki jih lahko občudujemo tudi v Prirodoslovnem muzeju v Ljubljani. Kako si sploh lahko pojasnimo to umetniško izrazno obliko Gorenjske? Prav gotovo sta imela pri tem bistveno vlogo estetska težnja po olepšavi panjev in rastoča blaginja. Taka pritiklina je namreč izražala posestnikovo veljavo in tudi ponos. Umetnostni zgodovinarji so mnenja, da so številne podobe svetnikov najbrž odganjale in prestraševale tatove čebel in medu. Ustvarjalna domišljija slovenskih umetnikov, ki se kaže na več kot tisoč ohranjenih primerih, izbira pogosto izvirne teme, ki navdušujejo človeka. Biblij-

Naše panjske končnice so zelo zanimive in lepe ter vedno izzovejo občudovanje.

ski prizori in svetniški portreti so bili pobožnemu slovenskemu ljudstvu lahko razumljivi. Potem sledijo zgodovinske scene: habsburška doba s sveto alianso (1815), Napoleonovi časi, turške vojne. Pojavljajo se tudi indijanci, ker je takrat v Severni Ameriki deloval slovenski misijonar Baraga. Sledijo še upodobitve pripovedk in legend ter hudomušno – satirične scene na račun žensk. Tudi nekatere poklice zasramujejo. Prizori robato hudomušnih bojev med obema spoloma so zabavali obiskovalce. Celo umor in uboj sta bili priljubljeni temi. Avtorji teh dekorativnih slikarij so bili večinoma laiki. Zanimivo je vsekakor, da so celo nekateri znani baročni slikarji (Layer, Langus, Šubic) izdelovali končnice po naročilu.

Na podobah čebeljih panjev so se torej ohranili zgodovina, ljudsko blago in pripovedke. Na njih so zasramovali ali pa moralizirali, svetnikom pa so s tem postavljali skromen spomenik. Zanimiva je predvsem pogosto spremenjena tema »Lovčev pogreb«. Znano je, da je vladal med čebelarjem in lovцем že od nekdaj prepir, kajti streli iz pušk so vselej plašili čebele. In tako nesejo na končnicah lovca v grob tisti, ki so bili sicer njegova žrtev: gozdne živali. Pri tem hodijo gozdna bitja pokončno kot ljudje; le lovčev pes se mora premikati po svojih štirih. Preračunano pa medved, ki se ga sicer bojijo kot medenega tatu, bere brevir v vlogi duhovnika. Tako se slikar znebi svoje jeze do medveda. Morda pa so

tudi kmetje s temi slikanimi motivi izrazili nejevoljo do svoje »lovske gospode«.

Pogled v kulturno zgodovino Slovencev nam pove, kako pomembno je bilo zanje čebelarstvo. Ohranjena je slika čebelnjaka iz leta 1679. Italijanski kemik Scopoli je v svoji knjigi *Entomologia Carniolica* (1763) opisal kranjsko čebelo, ki je že takrat uživala dober glas. Prvi Slovenec, ki ga je cesarica Marija Terezija imenovala za dvornega čebelarja, je bil Anton Janša iz Radovljice. V nemščini je napisal čebelarstvo strokovno razpravo o čebelah. Kmalu nato je sledilo prvo slovensko strokovno besedilo o čebelah. Napisal ga je Peter Pavel Glavar (1776). Trgovina s čebelami pa je kranjsko čebelo (*Apis mellifica* v. *carnica*) zanesla v Trst, na Koroško, Češko, Moravsko in v Švico. Prvo slovensko čebelarstvo glasilo se je imenovalo *Kranjska Čebelica*. Slovenska ljudska umetnost pa pozna še danes okrašene medene kruhke in izdelke iz voska. Z ljudskimi inštrumenti, kot jih lahko vidmo tudi na panjskih končnicah, so gorenjski glasbeniki zasloveli po vsem svetu. Trgovsko podjetje Medex v Ljubljani izvažata različne medene pridelke in med v tujino.

Čebelji panj je za Slovence še danes nekaj pojema domačnosti in mnogi slovenski pisatelji (Jurčič, Aškerc, Trdina, Erjavec, Cankar) pripovedujejo o topli privlačnosti čebelnjakov.

Do danes se je ohranilo sicer malo starih čebelnjakov, toda sodobni Slovenec išče

svoje razvedrilo v različnih kmetijskih panogah. Pri tem ne manjka poskusov, da bi staro slikarijo na panjskih končnicah nadomestili z novo naivno umetniško obliko. Morda se je moderno »naivno slikarstvo« v Jugoslaviji zgledovalo po tej pretrgani niti iz Slovenije, ko si je zamišljalo svoje umetniško udejstvovanje. Za mnoge južne Slovane je postalo slikanje čebelnjakov ne

samo zabava, ampak skoraj že ljubezen. Tu najdejo po svojem delu sprostitev od neverjetne naglice današnjega življenja. Nikakor pa nočejo posnemati cenene čebelarске romantike. S svojimi pisanimi slikarji na čebelnjakih je mali slovenski narod (1,7 milijona) prispeval kamenček v mozaik sodobne evropske kulture.

NAŠE PANJSKE KONČNICE

AVGUST BUKOVEC

(Slovenski čebelar 6/1934)

V najmilejšem spominu so mi ostali tisti srečni časi, ki sem jih v mladih letih preživel na materinem domu, na trdnem kmečkem posestvu v logaških hribih ob izviru Sovre.

Pri hiši je bilo mnogo stvari in reči, ki so me zanimale čez mero, nobena pa me ni toliko kakor uljnjak. Pred njim sem tiho ždeval ure in ure ter opazoval čebele in pasel oči po slikah na končnicah precej velikega števila panjev.

Pročelje uljnaka je bilo meni najlepši svet, poln čarov, mikavnosti ter zvedavost dražejih prizorov.

Dostikrat sem se v slike zamaknil tako močno, da sem bil gluha in slep za vse, kar se je godilo okoli mene. Včasih me je šele oster klic iz hiše ali pa lajež domačega kužeka zdramil, da sem se vrnil iz Indije Koromandije v preljubno Solzno dolino.

Ni je bilo končnice, ki je ne bi poznal do najmanjših podrobnosti. Nekatere so mi bile posebno ljube. Zlasti se dobro spominjam »Matere božje«, ki je imela ob strani neznansko lepa pušeljca, in pa »Levove glave«. Te se kar nisem mogel nagledati. Izrezljal jo je bil kipar – samouk iz sosednje vasi, toda tako mojstrski, da bi bila v čast celo izučnemu rezbarju.

Široki levov jezik je bil brada panja; nanj so čebele sedale in urnih nožic izginjale v temno žrelo. Ta zanimiva končnica je sedaj v društveni zbirki.

Tudi moj stric je bil zelo vnet za končnice. Posebno lepe ne bi dal od hiše za noben denar, tako zelo jih je cenil. Naročal jih je pri nekem krošnjarju, ki je brinovec po kozarčkih ponujal od hiše do hiše. Prinašal

mu jih je iz Poljan nad Škofjo Loko po 6 krajcarjev komad. Pri naročilu sta se natanko domenila, kakšna mora biti »malarija« na posamezni končnici.

Po dolgih letih me je neko pomlad obšla želja, da bi zopet videl kraje, kjer sem v mladosti ovčice pasel. Stric kar ni vedel, kaj bi od veselja storil, ko me je po tolikih letih zopet imel pred seboj. Ne da bi kaj govorila, sva zavila po stezici k čebelnjaku in sedla. Bil je krasen dan v maju. Jablane okoli čebelnjaka in daleč gori po rebri so bile od cvetja vse bele. Čebele so šumele kakor v roju in vlačile domov na žive in mrtve. Solnce se je upiralo v uljnjak z vso mlado silo, da so končnice na panjovih kar žarele.

Stric je odšel v hišo in se je kmalu vrnil s hlebom kruha ter z latvo kislega mleka. Meni pa ni bilo do teh dobrot, ampak sem le gledal in gledal končnice in obujal ljube, lepe spomine. Zdi se mi, da so se mi baš na ta dan oči odprle za lepoto končnic, za to svojevrstno ljudsko umetnost, ki je polna miline, izvirnih domislevkov in zdrave šegavosti. Od takrat se za to narodno blago še posebno zanimam.

V teku let sem zbral precejšnje število končnic, pa sem jih še premalo, kajti vse kaže, da bodo v nekoliko letih do zadnje izginile iz slovenskih uljnjakov.

Končnice, ki sem jih zbral, sem pred nekoliko leti prepustil društvenemu čebelar-skemu muzeju. Marsikatero v tej zbirki je daroval ta in oni razumni čebelar. Veselilo bi me, ako bi se po objavi teh vrstic naša zbirka nagleje množila in popolnjevala. Ker